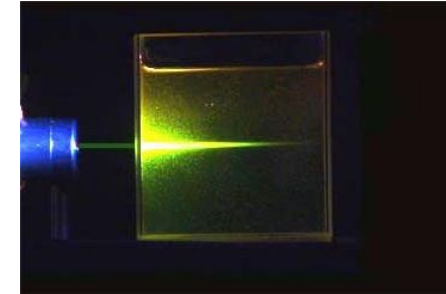

...AZ 1. ELŐADÁSHOZ

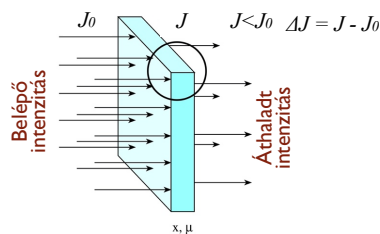
Miközben a sugárzás áthalad az anyagon, intenzitása csökken

(A kilépő sugárzás "gyengébb" mint a belépő)

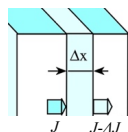
Le tudjuk írni ezt a jelenséget egyszerű törvényszerűséggel?

Általános sugárgyengítési törvény

Általánosan elmondható, hogy a gyengülés mértéke függ a belépő intenzitástól, az úthossztól és az anyagi minőségtől:

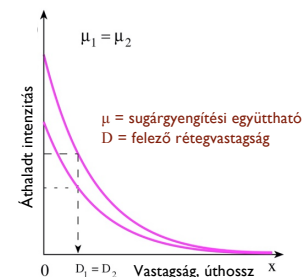
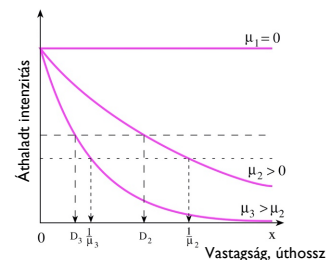
$$\Delta J \sim J; \quad \Delta J \sim \Delta x; \quad \Delta J \sim \mu$$

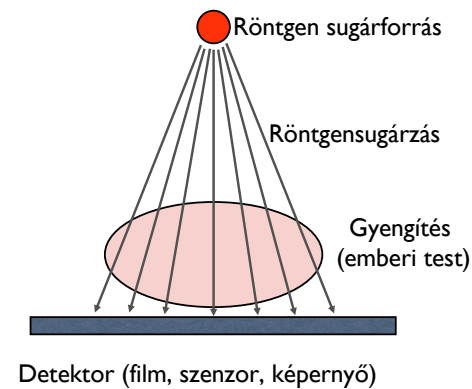
A mennyiség (J) és annak változása (ΔJ) egymással arányosak:

$$\Delta J = -\mu \Delta x J$$

Exponenciális függvény:
 $J = J_0 e^{-\mu x}$

Orvosi jelentőség

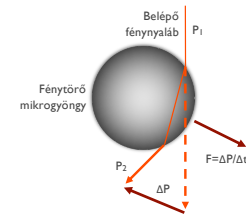

Mellkas röntgen felvétel

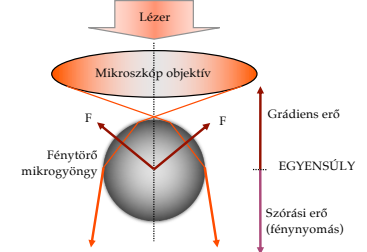
...A 2. ELŐADÁSHOZ

MIKROMANIPULÁCIÓ REFRAKCIÓVAL

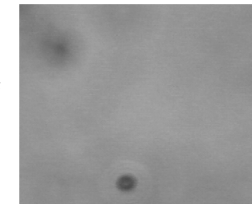
A refrakció fényimpulzus-változással (ΔP) jár
(elméleti magyarázat később):

Fénytörő részecskék "optikai erővel" megfoghatók:

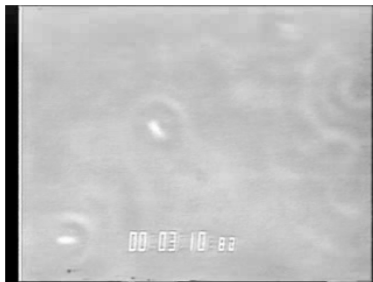

Az *optikai csipeszben* a fotonok
és a fénytörő részecske között
impulzuscsere lép fel

3 μm átmérőjű latex
(polistirol) mikrogöngyök
optikai csipeszben

AZ OPTIKAI CSIPESSZEL ÉLŐ SEJTEK IS MEGFOGHATÓK

Baktérium csapdázása optikai csipesszel

Csomókötés egyetlen molekulafonálra optikai csipesszel

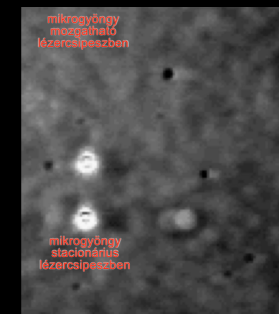
Aktin filamentum

DNS

Fáziskontraszt kép

Fluoreszcencia kép

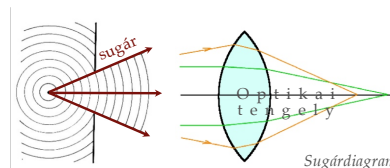
HULLÁMOPTIKA

KELLERMAYER MIKLÓS

GEOMETRIAI ÉS HULLÁMOPTIKA

Geometriai optika

Ha a fény a hullámhossznál sokkal nagyobb résen halad át, a hullámfront (fázis) terjedése egy egyenessé ("sugár") egyszerűsíthető.

- Optikai nyaláb ("fényugár"): absztrakció, matematikai egyenes.
- A nyílak az energiaterjedés irányát jelölik.
- Optikai tengely: az optikai elemek (pl. lencsék) középpontján áthaladó egyenes.
- Reverzibilitás elve: az energiaterjedés (nyílak) iránya megfordítható.

Hullámoptika

Ha a fény a hullámhossznál kisebb vagy azzal összemérhető résen halad át, a hullámtermészetét figyelembe kell venni.

Bizonyos jelenségek nem magyarázhatók a geometriai optikával!

A fény mint hullám fontos paraméterei:

- Periódusidő (T)
- Frekvencia ($f=1/T$)
- Terjedési sebesség (v, c)
- Hullámhossz (λ): egy T alatt megtett távolság:

$$\lambda = cT = \frac{c}{f}$$

A fény terjedési sebessége *vákuumban*: $c=2,99792458 \times 10^8 \text{ ms}^{-1}$

Optikailag sűrűbb közegben a fény terjedési sebessége csökken (c_1). Ez kifejezhető az abszolút törésmutatóval (n):

$$n_1 = \frac{c}{c_1}$$

A hullámok forrása: rezgőmozgás

Példa:
Tacoma Narrows Bridge

Tacoma Narrows Bridge ("Gallopín' Gertie")
("Gertie the Dinosaur" (1914), rajzfilm, Winsor McCay)
Átadás: 1940. július 1.
Szélben (50-70 km/h): órákon át tartó rezgés.
Rezgés amplitúdó eleinte 0,5 m, majd egy tartókábel elszakadása után akár 9 m!
Összeomlás: 1940. november 7.

(A jelenség magyarázata)

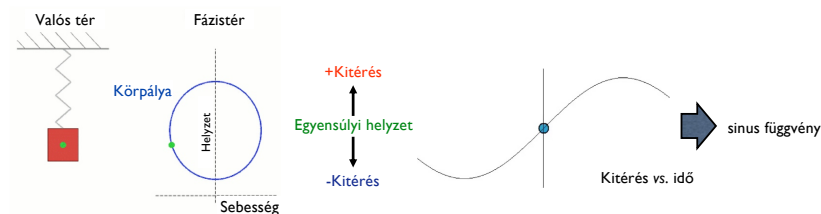
Kármán-féle örvények
(Szélben, a híd élén keletkeznek. Ha nem válnak le a felületről, rezgés lép fel.)

Kármán Tódor
(Theodore von Kármán)
1881-1963

Harmonikus rezgőmozgás

Egyensúlyi helyzetéből kitérített rendszerre visszatérítő erő hat (pl. rugóra függesztett tömeg).

$$y = R \sin \varphi$$

$$\text{Mivel } \varphi = \omega t: y = R \sin(\omega t)$$

$$\text{Ha a kiindulási fáziszög } (\varphi_0) \text{ nem zérus: } y = R \sin(\omega t + \varphi_0)$$

$$\text{Mivel a szögsebesség } (\omega) \text{ a periódusidő } (T) \text{ alatt megtett teljes kör } (2\pi): y = R \sin\left(\frac{2\pi}{T}t + \varphi_0\right)$$

A tovaterjedő hullámmozgás fontos paraméterei:

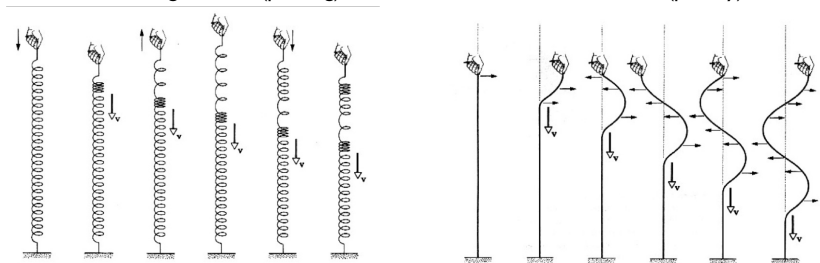
- Periódusidő (T)
- Frekvencia ($f=1/T$)
- Terjedési sebesség (v, c)
- Hullámhossz (λ): egy periódusidő alatt megtett távolság:

$$\lambda = cT = \frac{c}{f}$$

Hullámok típusai

- Keletkezés **mechanizmus**a szerint:
  1. Mechanikai: rugalmas deformáció, rugalmas közegben terjed (pl. hang)
  2. Elektromágneses: elektromos zavar, vákuumban (is) terjed (pl. fény)
- Terjedés **dimenziója** szerint:
  1. egydimenziós (pl. megpendített húr)
  2. felületi hullámok (pl. síkhullám vízfelületen)
  3. térbeli hullámok (pl. hang)
- A rezgés és terjedés relatív **irányai** szerint:
  1. Longitudinális (pl. hang)
  2. Transzverzális (pl. fény)

Hullámjelenségek I. Diffrakció, hullámelhajlás

Huygens-Fresnel elv:
egy hullámfront minden pontja további hullámok forrása

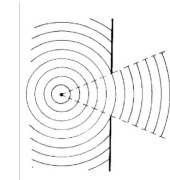

Christiaan Huygens
(1629-1695)

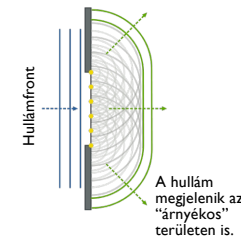
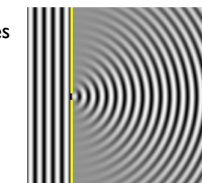

Augustin-Jean Fresnel
(1788-1827)

Hullámhossznál
sokkal nagyobb rés

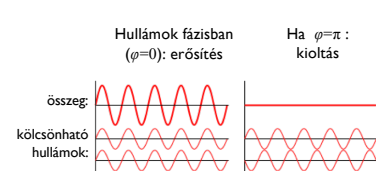

Hullámhossznál kisebb rés

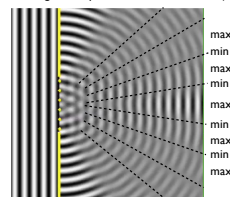

Hullámjelenségek II. Interferencia

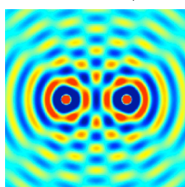
Alapja: szuperpozíció elve

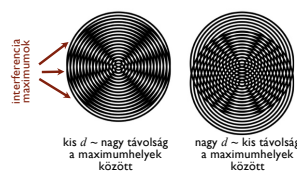
Több (>1), hullámhosszal összemérhető nagyságú rés
($=d$ távolságra levő pontszerű rés, ahol $d \sim \lambda$)

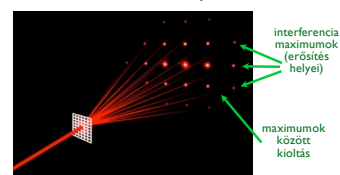
Két, pontszerű forrásból
származó hullámok
interferenciája

Kialakuló **interferencia mintázat**
a pontszerű részek közötti
távolságtól (d) függ

2D optikai rács elhajlási (diffrakciós)
interferencia képe

Hullámjelenségek III. Polarizáció

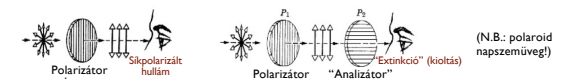
Polarizáció: kitüntetett irányú rezgés
Kettős törés: anizotrop terjedési sebesség
Csak a **transzverzális** hullámok polarizálhatók.

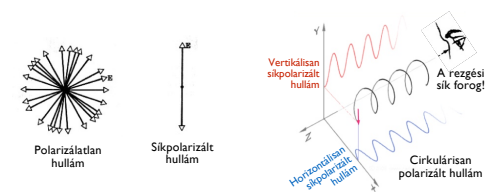
Mechanikai
hullámok polarizálása

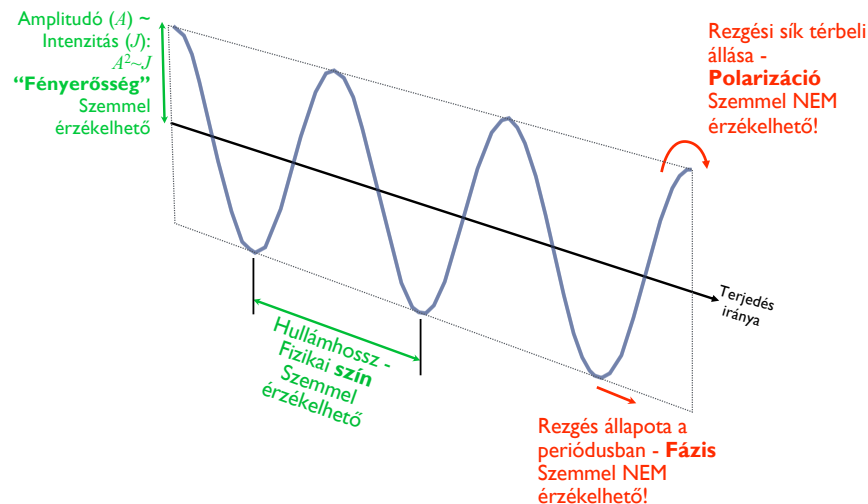
Elektromágneses
hullámok polarizálása

Polarizáció
illusztrálása a terjedési
irányból nézve:

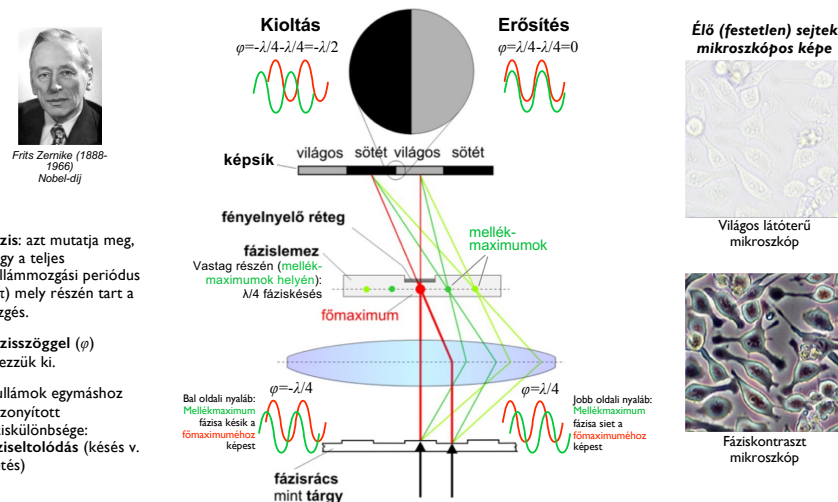
A fénymint hullám érzékelhető paraméterei

A hullám eredete és természete: jövő hét!

Fázis, fáziskontraszt mikroszkópia

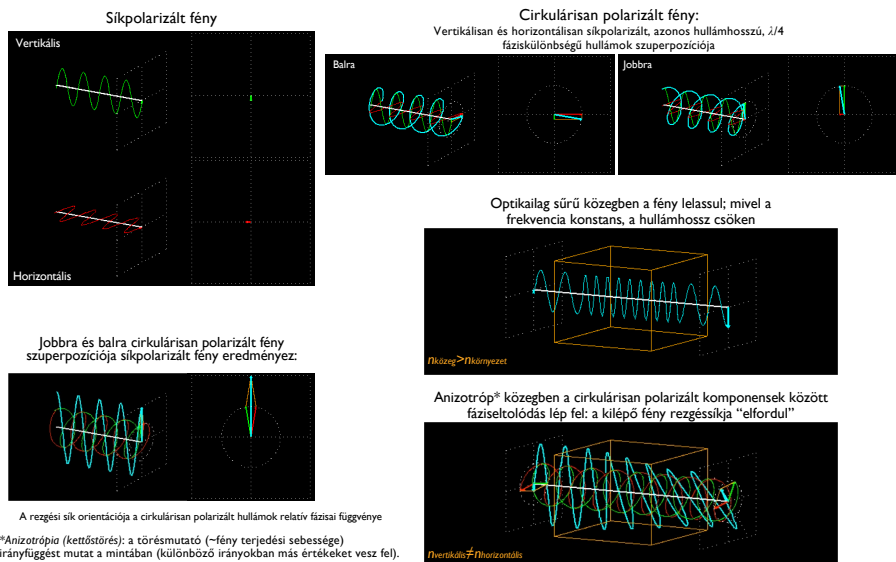
A mintában fellépő fáziseltolódásbeli különbségeket amplitúdó kontraszttá alakítja

- Fázis: azt mutatja meg, hogy a teljes hullámmozgási periódus (2π) mely részén tart a rezgés.
- Fázisszöggel (φ) fejezzük ki.
- Hullámok egymáshoz viszonyított fáziskülönbsége: fáziseltolódás (késés v. sietés)

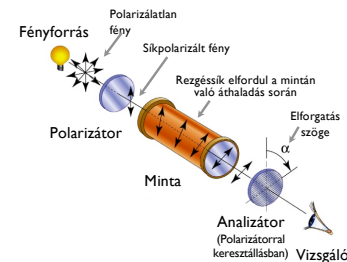
Polarizált fénymint és kölcsönhatásai

Rezgés (elektromos v. mágneses tér) kitüntetett irányú - rezgési sík kitüntetett állású

Polarizáció alkalmazásai

Polarimetria

Elforgatás szöge az optikailag aktív* anyag koncentrációjától (c) függ:

$$\alpha = [\alpha]_D^{20} \cdot c \cdot l$$

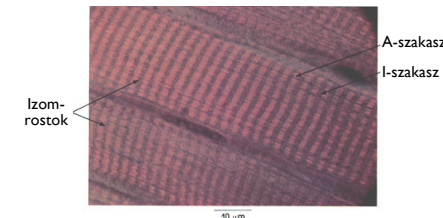
$[\alpha]$ = fajlagos forgatóképesség ("20": szobahő; "D": Na spektrális vonala $\lambda = 589$ nm)
 l = rétegvastagság (mintatartó hossza)

*Optikailag aktív anyag: **királis** molekulákat tartalmazó minták, amelyek a síkpolárizált fénymint rezgési síkját elforgatják.

Polarizációs mikroszkópia

Harántcsikolt izomrost polarizációs mikroszkópban

- A-szakasz: anizotróp (kettőstörő) szakasz (helikális filamentumokba rendezett miozinmolekulákat tartalmaz)
- I-szakasz: izotróp szakasz

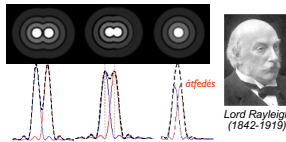
A fény hullámtermészete behatárolja a szem működését!

A szem feloldóképessége I. Hullámoptikai korlát

Diffrakció miatt: pontszerű tárgy képe elhajlasi korong (Airy korong)

Rayleigh feltétel: a tárgypontok feloldhatók, ha nincs túl nagy átfedés a képek között

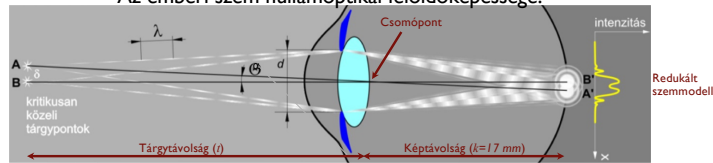
Legkisebb feloldott távolság behatárolt (Abbe-képlet):

$$d = \frac{0.61 \lambda}{n \sin \alpha}$$

λ = hullámhossz
 n = közeg törésmutatója
 α = optikai tengely és legszélső nyaláb által bezárt szög (fénygyűjtő)

Az emberi szem hullámoptikai feloldóképessége:

Látószöghatár: $\alpha_H = 1.22 \frac{\lambda}{d}$

Az a legkisebb látószög, amelynél két különálló pontot meg tudunk különböztetni egymástól.
Közepes hullámhossz (550 nm) és pupilla átmérő (4 mm) értékekre: $0.6'$

A szem feloldóképessége II. Biológiai korlát: receptorsejt-sűrűség

Tárgy	Receptorokra eső kép	Látásérzet
••		•
••		••
••		••

- Feloldás feltétele: legalább egy inaktivált receptorsejt legyen két aktivált receptorsejt között. Ekkor a legkisebb látószöghatár a redukált szemmodell alapján ($\alpha_B \approx 0.8'$).
- Az emberi szemben a hullámoptikai és biológiai feloldóképesség értékei nagyjából **egybeesnek**.

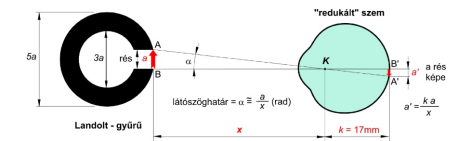
Látásélesség (*visus*, "Visual Acuity", VA):

$$\text{látásélesség} = \frac{1'}{\alpha} 100\%$$

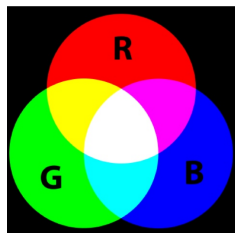
α = kísérleti (mért) látószöghatár

Normál látószöghatár egészséges emberben:
 $1' (=100\% \text{ visus})$

Látásélesség mérése

Színkódolás, színlátás

Additív színkódolás

Bármely szín kikeverhető a három alapszín (R=vörös, G=zöld, B=kék) megfelelő súlyozású összekeverésével

$$X = rR + gG + bB$$

Emberi szemben:

- 3 különböző színérzékelő receptor.
- Mindegyik receptor más-más színtartományban érzékeny, azaz más színeket nyel el ($R=64\%$, $G=32\%$, $B=2\%$).

Emberi szem színérzékelő receptorainak (csapok) abszorpciós spektrumai

